

بررسی رابطه سرمایه اجتماعی و رفتار محیط زیستی ساکنان شهر شیراز

اصغر میرفردی^۱، درنا سلامتیان^۲

چکیده

مجموعه‌ای از مسائل محیط زیستی به‌ویژه در کلان‌شهرها ضرورت پرداختن به موضوع‌های محیط زیستی را ضروری می‌سازد. هدف از انجام این پژوهش، بررسی رفتار محیط زیستی ساکنان ۱۸ سال به بالای کلانشهر شیراز و ارتباط آن با متغیرهای سرمایه اجتماعی و ابعاد آن، جنسیت و سن بود. از روش پژوهش پیمایشی و ابزار پرسشنامه ساختمان‌ساز جهت گردآوری داده‌ها استفاده شده است. نمونه مورد مطالعه، ۱۰۴۵ نفر از ساکنان شهر شیراز بودند که با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی از نوع خوشه‌ای چندمرحله‌ای انتخاب شدند. برای ارزیابی اعتبار پرسشنامه از تحلیل عاملی و برای تعیین پایایی آن، از همابستگی درونی ابزار به روش آلفای کرونباخ استفاده شد. نتایج پژوهش نشان داد با توجه به مقدار ضریب همبستگی (۰/۲۴۶) در سطح معناداری ۹۹ درصد بین رفتار محیط زیستی و سرمایه اجتماعی ساکنان کلانشهر شیراز و رفتار محیط زیستی آن‌ها رابطه مثبت و معناداری در سطح ۹۹ درصد وجود دارد. ابعاد سرمایه اجتماعی (انسجام اجتماعی، هنجارمندی، اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی و تعامل اجتماعی) نیز ارتباط مثبت و معناداری با رفتار محیط زیستی داشتند؛ اما بین اعتماد بین شخصی و رفتار محیط زیستی ارتباط معناداری مشاهده نشد. سن ارتباط مثبت و معناداری در سطح ۹۹ درصد با رفتار محیط زیستی نشان داد. بین رفتار محیط زیستی پاسخگویان با توجه به جنسیت آن‌ها تفاوت معناداری در سطح ۹۵ درصد وجود داشت. پژوهش نشان داد که زنان رفتار محیط زیستی مسئولانه‌تری دارند. تدوین و اجرای سیاست‌های تقویت‌کننده سرمایه اجتماعی برای پیگیری منافع جمعی همچون محیط زیست، ضرورت انکارناپذیر است.

واژگان کلیدی: رفتار محیط زیستی، سرمایه اجتماعی، محیط زیست، شیراز.

^۱ دانشیار گروه جامعه‌شناسی و برنامه‌ریزی اجتماعی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران (نویسنده مسئول)

Amirfardi@shirazu.ac.ir

^۲ دانش‌آموخته دکتری گروه جامعه‌شناسی و برنامه‌ریزی اجتماعی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران

D.salamatian@gmail.com

تاریخ پذیرش ۱۴۰۲/۱۱/۲۱

تاریخ وصول ۱۴۰۲/۸/۲۸

مقدمه و بیان مسئله

انسان از گذشته با محیط زیست خود ارتباط مستمر داشته است. این تعامل در طول دوره‌های مختلف دستخوش تغییرهای فراوانی بوده است (عیسی، ۱۳۹۰: ۶۴؛ مرادی، ۱۳۹۵: ۸۸). در دوران باستان و قبل از انقلاب صنعتی، محیط زیست از جایگاه و اهمیت ویژه‌ای در بین جوامع و ادیان برخوردار بوده است (احمدیان و حقیقتیان، ۱۳۹۵: ۵۳). در برخی از جهان‌بینی‌ها و باورها، محیط زیست امری قدسی و قابل‌ستایش در نظر گرفته می‌شد (قلی زاده شاوون، نوروزی و دهقان، ۱۴۰۰: ۱۷۷؛ رضائی ناندلی و نیک‌خواه ۱۳۹۸: ۱۵). در ذهن هندیان، یونان و ایرانیان قدیم طبیعت و اجزای آن گردانندگان اصلی جهان به شمار می‌آمدند و علاقه به طبیعت، در تمامی وجوه زندگی آن‌ها رخنه کرده بود (دانلاپ و کاتن^۱، ۱۹۹۳: ۲۷۰). در دوران رنسانس و پس از انقلاب‌های علمی و صنعتی، انسان با باور به توسعه فناوری و پیشرفت به‌عنوان عاملی برای دست یافتن به رفاه و سعادت، سعی بر تسلط و کنترل بر طبیعت نمود و بدین‌وسیله زمینه‌های تخریب طبیعت را فراهم نمود (احمدی و همکاران، ۱۳۹۹: ۵۷).

در سال‌های اخیر حدود ۵۰ درصد از مردم جهان در شهرها زندگی می‌کنند و پیش‌بینی می‌شود که تا دو دهه دیگر به ۶۰ درصد افزایش یابد (آقاجانی و سرکاری، ۱۴۰۱: ۴۶۸). شهرنشینی فزاینده، باعث بهره‌برداری بیش‌ازحد از محیط زیست شده است. انسان با مداخله و دست‌کاری، بهره‌برداری بیش‌از اندازه و ایجاد تغییر در طبیعت، محیط زیست را با مشکلات زیادی روبرو کرده است. نابودی گونه‌های گیاهی و جانوری، کم شدن، آلودگی و خشک شدن آب دریاها و دریاچه‌ها، تغییرات آب و هوایی، گرم شدن کره زمین، افزایش مهاجرت، رشد شهرنشینی و وجود مشکلات عدیده در شهرها، سوراخ شدن لایه اوزون و درگیری بشر با مشکلات ناشی از آن از جمله انواع بیماری‌ها، تنها گوشه کوچکی از مشکلات ایجاد شده توسط انسان در طبیعت است (مثنوی، غلام‌پور و نفیسه، ۱۳۹۱: ۲؛ فرهمند و همکاران، ۱۳۹۲؛ اکبری، بوستان احمدی، موسوی و حاجی‌پور، ۱۳۹۷: ۱۲۸). مجموعه‌ای از مسائل محیط زیستی به‌ویژه در کلان‌شهرها ضرورت پرداختن به موضوع‌های محیط زیستی را ضروری می‌سازد (حاجی‌زاده میمندی، علی‌نژاد و رشیدی‌نژاد، ۱۴۰۰: ۲).

^۱ Dunlup & Catton

کلانشهر شیراز به‌عنوان یکی از کلان‌شهرهای بزرگ کشور با مسائل متعددی در حوزه محیط زیست روبروست. میزان مصرف آب در کلانشهر شیراز حدود ۱۷۶ لیتر در شبانه‌روز است که در مقایسه با کشورهای اروپایی حدود ۵۰ لیتر بیشتر است (ایرنا، ۱۴۰۱). بنا بر گزارش خبرنگاری مهر (۱۴۰۲)، تعداد چهار هزار و ۵۸۴ انشعاب غیرقانونی آب در کلانشهر شیراز وجود دارد که منجر به هدر رفتن حجم زیادی از آب آشامیدنی، خسارت‌های مالی و ایجاد مشکلات جدی برای خدمات‌رسانی مطلوب به شهروندان شده است. هوای کلانشهر شیراز از ابتدای سال ۱۴۰۱ در بازه‌های زمانی مختلف در وضعیت ناسالم قرار گرفته است و باعث هشدارهای محیط زیستی گوناگون برای پرهیز از رفت‌وآمدهای غیرضروری شده است (خبرگزاری تسنیم، ۱۴۰۱).

محیط زیست خود یک منفعت عمومی و منبع زیستی عمومی است و از سوی دیگر برای حفظ هر منبع و نفع عمومی به همگرایی اجتماعی نیاز است. سرمایه اجتماعی یکی از مهم‌ترین عامل‌ها در پیگیری و پایش منابع عمومی جامعه است (بابازاده و قربان‌علی، ۱۳۹۸). امروزه، سرمایه اجتماعی و ارتقاء آن جهت کاهش و کنترل مسائل فرهنگی و اجتماعی نظیر مسائل و مشکلات محیط زیستی یکی از دغدغه‌های علمی و اجرایی است (خسروی‌پور، مسعودی زاده و ممبئی، ۱۴۰۱؛ کریمی، ادیسی و رضائیان، ۱۴۰۲). سرمایه اجتماعی، موجب تسهیل همکاری و هماهنگی در جامعه و بین اعضای یک گروه می‌شود. در واقع، می‌توان سرمایه اجتماعی را یک مفهوم مرکب که دارای سه بعد کارکرد، ساختار و محتوا است در نظر گرفت. کارکرد اجتماعی آن عمل متقابل اجتماعی، ساختار اجتماعی آن، شبکه ارتباطات اجتماعی و محتوای آن، هنجار و اعتماد اجتماعی است (عباس‌زاده، میرزایی و علیاری، ۱۳۹۴: ۷۷؛ هزارجویی، ۱۴۰۱: ۱۲۵).

به نظر می‌رسد سرمایه اجتماعی و ابعاد آن (انسجام اجتماعی، هنجارمندی، مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی، اعتماد بین‌شخصی و تعامل اجتماعی) با تأکید بر همگرایی می‌توانند نقش مهمی در کاهش مسائل محیط زیستی ایفا کنند. با وجود مطالعاتی که در زمینه رفتارهای محیط زیستی انجام شده است (میرفردی، ۱۳۹۵؛ ۱۳۹۷؛ احمدی، سلامتیان و روستا، ۱۳۹۹؛ مهنی‌رفتار و نعیمی، ۱۴۰۱؛ میرفردی و سلامتیان، ۱۴۰۱؛ هوآ، دونگ و گودمن^۱، ۲۰۲۱)، برای دستیابی به شناخت علمی درباره پیوند سرمایه اجتماعی

^۱ Hua, Dong & Goodman

و رفتار محیط زیستی نیاز به پژوهش‌های علمی بیشتری وجود دارد. همچنین، از آنجا که شهروندان با فعالیت‌ها و رفتارهای خود، می‌توانند در کاهش و رفع مشکلات محیط زیست شهری نقش مهمی را ایفا کنند، هدف پژوهش حاضر آن است که به شناسایی علمی وضعیت رفتار محیط زیستی ساکنان کلانشهر شیراز بپردازد و ارتباط آن با سرمایه اجتماعی را مورد بررسی قرار دهد.

پیشینه پژوهش

در زمینه محیط زیست و رفتارهای محیط زیستی، پژوهش‌های گوناگونی انجام شده است که در اینجا به بخشی از آنها پرداخته می‌شود. صالحی، فیروزجانیان و عباسی‌کلان (۱۳۹۹) پژوهشی با موضوع سرمایه اجتماعی و رفتار محیط زیستی را با استفاده از ابزار پرسشنامه و روش پیمایش و بهره‌گیری از ابزار پرسشنامه بر روی ۳۸۲ نفر از گردشگران دریاچه شورابیل اردبیل انجام دادند. نتایج پژوهش آنان نشان داد که سرمایه اجتماعی گردشگران بر رفتارهای محیط زیستی آنها نقش دارد. همچنین سرمایه اجتماعی بر احساس تعلق به جامعه گردشگران نقش دارد، ولی سرمایه اجتماعی بر نگرش محیط زیستی تاثیر ندارد. از طرفی، احساس تعلق به جامعه بر نگرش محیط زیستی نقش دارد، اما احساس تعلق به جامعه بر رفتارهای محیط زیستی نقش ندارد. همچنین، نگرش محیط زیستی بر رفتارهای محیط زیستی تاثیر دارد.

آبادی، بیگ‌وردی، زمانی و پری‌زنگنه (۱۳۹۹) پژوهشی با موضوع رفتار محیط زیستی گردشگران را بر روی ۱۰۰۰ نفر از گردشگران استان‌های مازندران و گلستان انجام دادند. آنان از روش پیمایش و ابزار پرسشنامه برای جمع‌آوری اطلاعات خود استفاده کردند. نتایج نشانگر آن است که میزان تحصیلات (سطح سواد) و سن بر رفتار محیط زیستی گردشگران اثر مستقیم و معناداری دارند؛ اما متغیرهای وضعیت اشتغال، سطح درآمد، جنس و وضعیت تأهل اثری بر رفتار محیط زیستی گردشگران نداشتند.

محمدزاده (۱۴۰۱) پژوهشی با موضوع سرمایه اجتماعی کشاورزان و رفتار و تمایل حفاظت از محیط زیست آنان را بر روی ۱۸۴ نفر از کشاورزان شهر ارومیه با روش پیمایش و بهره‌گیری از ابزار مصاحبه انجام داد. نتایج نشان داد مشارکت و تعامل با جامعه درونی، اعتماد به جامعه درونی، شبکه روابط داخلی و انسجام اجتماعی در بین کشاورزان از حد مورد انتظار کمتر است. نتایج تحلیلی پژوهش نشانگر آن است که

متغیرهای میزان بهره‌مندی از نشریات ترویجی و اینترنت، شبکه روابط بیرونی، اعتماد به نهادهای اجتماعی و سطح تحصیلات کشاورزان و فرزندان آن‌ها رابطه مثبت و معناداری با تمایلات رفتاری دارند و متغیرهای تعداد فرزندان و سن رابطه منفی و معناداری با ترطم (تمایلات رفتاری طرفدار محیط زیست) دارند.

مهنی‌رفتار و نعیمی (۱۴۰۱) پژوهشی با موضوع ویژگی‌های جمعیت شناختی و رفتار زیست‌محیطی زنان روستایی را با روش پیمایش و استفاده از ابزار پرسشنامه انجام دادند. آنان این پژوهش را بروی ۲۹۷ نفر از زنان روستایی حوضه آبخیز هلیل‌رود انجام دادند. نتایج نشانگر آن است که سن و میزان تحصیلات رابطه مثبت و معناداری با رفتار محیط زیستی زنان داشت همچنین رفتار محیط زیستی زنان روستایی بر اساس نوع شغل و وضعیت تأهل آن‌ها متفاوت بود.

زنگنه، نادری مهدی، پویا و جعفر اصفهانی (۱۴۰۲) پژوهشی با عنوان پایداری محیط زیستی و سرمایه اجتماعی را بر روی ۳۴۱ نفر از اعضای تعاونی باغداران شهرستان ملایر انجام دادند و روش پیمایش و ابزار پرسشنامه بهره جستند. نتایج پژوهش آنان نشان داد بعدهای شناختی و بعد ساختاری سرمایه اجتماعی به صورت مستقیم و به ترتیب ۳۳/۹ و ۳۲/۲ درصد از تغییرات مربوط به متغیر پایداری محیط زیستی تبیین نمودند.

ایفگبسان و رمپدی^۱ (۲۰۱۸) پژوهشی با موضوع درک نقش موقعیت جغرافیایی، جمعیتی- اجتماعی بر رفتار مسئولانه محیط زیست را با ابزار پرسشنامه و روش پیمایش بر روی ۴۲۰ نفر از ساکنان نیجریه انجام دادند و بهره جستند. نتایج نشان داد عضویت در سازمان‌های محیط زیستی، سن، جنسیت، طبقه اجتماعی، محل تولد، قومیت، میزان تحصیلات و میزان درآمد ارتباط مستقیم و معناداری با رفتار محیط زیستی دارد.

هوا و همکاران (۲۰۲۱) پژوهشی با موضوع رفتار مسئولانه محیط زیستی و سرمایه اجتماعی را بر روی ۶۲۸ نفر از شهرنشینان چین با روش پیمایش و استفاده از ابزار پرسشنامه انجام دادند. نتایج پژوهش نشان داد، اعتماد اجتماعی ارتباط مثبت و معناداری با رفتار محیط زیستی مسئولانه دارد.

^۱ Ifegbesan & Rampedi

وانگ و ژانگ^۱ (۲۰۲۲) پژوهشی با موضوع سرمایه اجتماعی، تفکیک زباله و هنجارهای اجتماعی را با روش پیمایش و استفاده از ابزار پرسشنامه بر روی ۱۱۰۶۰ نفر از شهروندان کشور چین انجام دادند. نتایج پژوهش نشانگر آن است سرمایه اجتماعی با واسطه متغیر هنجارهای محیطی بر رفتارهای تفکیک زباله اثر مثبت و معناداری دارد اما سرمایه اجتماعی به صورت مستقیم بر رفتارهای مثبت تفکیک زباله اثر معناداری ندارد.

ژوانگ و گوا^۲ (۲۰۲۲) پژوهش با موضوع دیدگاه چندرشته‌ای، ایجاد سرمایه اجتماعی برای استراتژی محیطی فعال را با روش فراتحلیل در شهر میلند آمریکا انجام دادند. نتایج فراتحلیل مقالات آنان نشان داد بعد تأمل و مشارکت اجتماعی سرمایه اجتماعی، منابع لازم را جهت ایجاد استراتژی محیط زیستی فراهم می‌کند. این یافته با استفاده از دیدگاه‌های مختلف، از جمله تجزیه و تحلیل کلان داده‌ها، بازاریابی، زنجیره تأمین، منابع انسانی و عملیات با تمرکز بر چگونگی تأثیر این موضوع بر تعیین اهداف مدیریتی به دست آمده است.

مرور پیشینه پژوهشی نشان می‌دهد که رفتار محیط زیستی از مجموعه‌ای از عوامل اجتماعی و فرهنگی تأثیر می‌پذیرد. رفتار محیط زیستی مورد توجه بسیاری از پژوهشگران بوده است. با این وجود، کلانشهر شیراز از نظر پژوهش‌های محیط زیستی به‌ویژه در زمینه موضوع رفتار محیط زیستی کم‌تر مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است. با وجود مطالعاتی که در شهر شیراز درباره رفتار محیط زیستی انجام شده است، بررسی ارتباط بین متغیر سرمایه اجتماعی و رفتار محیط زیستی و ویژگی نوآورانه این پژوهش به شمار می‌آید. همچنین، برخلاف پژوهش‌های پیشین که بر روی حجم نمونه کم‌تری از ساکنان انجام می‌شد، این پژوهش حجم به نسبت بالایی را برای نمونه مطالعاتی در نظر گرفت تا بتوان به قابلیت تعمیم بیش‌تری درباره رفتار محیط زیستی اقشار و طبقات گوناگون جامعه دست یافت. چنین مطالعه‌ای با حجم نمونه بالا، برای بار نخست در شهر شیراز انجام می‌شود.

¹ Wang & Zhang

² Zhuang & Ye

مبانی نظری

از نظر کلمن (۱۳۹۰)، سرمایه اجتماعی شامل مجموعه‌ای از تکالیف، ضمانت‌های اجرایی، انتظارات، شبکه اطلاع‌رسانی (انتقال اطلاعات)، هنجارها و میزان اطمینان به محیط اجتماعی است که در ساختار اجتماعی وجود دارد و در واقع، این مجموعه همان منابعی هستند که منجر به عدم ایجاد کنش یا ایجاد کنش می‌شود (رحمانی، حسین زاده دلیر و پاکدل فرد، ۱۴۰۲: ۲۹۰؛ کلمن، ۱۳۹۰: ۱۳۳). بنا بر نظر کلمن (۱۳۹۰) سرمایه اجتماعی منجر به کسب منابعی می‌شود که فرد را به سمت کنش خاصی سوق می‌دهد یا مانع از انجام آن کنش می‌شود (بابائی و حیدری، ۱۳۹۲). این نوع از سرمایه، از طریق روابط متقابل، توسعه اجتماعی، همکاری و روابط دوجانبه باعث کاهش هزینه جهت دسترسی به خواسته‌های مشخص می‌گردد (دستوری، شایگان و محسنی تبریزی، ۱۴۰۲: ۲۰۳؛ کلمن، ۱۳۹۰: ۱۴۵).

از نظر روبرت پاتنام^۱ (۱۳۹۲) سرمایه اجتماعی باعث به وجود آمدن تعهد مدنی و پیوستگی اجتماعی در جامعه می‌شود و نتایجی همچون جرم کم‌تر، آموزش‌های کارآمدتر، توسعه اقتصادی سریع‌تر، حکومت بهتر را در پی دارد مفهوم اصلی سرمایه اجتماعی عبارت است از: «شبکه‌های مرتبط، عمل متقابل و هنجارها». (پاتنام، ۱۳۹۲: ۵۶). مفاهیم مهم و اساسی نظریه پاتنام درباره سرمایه اجتماعی عبارت‌اند از:

اعتماد اجتماعی: به نظر پاتنام، اعتماد منجر به تسهیل و افزایش همکاری در بین اعضای جامعه می‌شود. اعتماد اجتماعی از طریق هنجارهای متقابل و شبکه‌های مشارکت مدنی به وجود می‌آید (پاتنام، ۱۳۹۲: ۸۹-۸۷).

شبکه‌ها: شبکه‌ها، شبکه‌ها را از لحاظ نوع به دو دسته افقی و عمودی تقسیم می‌شوند. در شبکه‌های افقی، همه کنشگران با یکدیگر در ارتباط بوده و از قدرت و موقعیت برابر برخوردارند. در شبکه‌های عمودی کنشگران در ارتباط متقابل و دائمی با یکدیگر قرار ندارند و اطلاعات به صورت گزینشی انتخاب می‌شوند (پاتنام، ۱۳۹۲: ۹۳).

سرمایه اجتماعی طبق نظر پاتنام دارای دو نوع درون و برون‌گروهي است و آن‌چیزی که برای محیط زیست اهمیت دارد سرمایه اجتماعی برون‌گروهي است. در جامعه ایران به ویژه در اجتماعات محلی، نمودهایی از سرمایه اجتماعی درون‌گروهي وجود دارد در

^۱ Robert Puntum

حالی که سرمایه اجتماعی برون‌گروهی اهمیت بالایی برای حفظ منافع عمومی دارد. نتایج مطالعات گوناگون نشان داده است که سرمایه اجتماعی برون‌گروهی، نقش مهمی در پیگیری منافع ملی داشته است (میرفردی و ولی‌نژاد، ۱۳۹۷). دفاع گروه‌های قومی و دینی از سرزمین ایران در برابر بیگانگان و همچنین مشارکت در امور عام‌المنفعه نمودی از پیامد سرمایه اجتماعی برون‌گروهی در ایران است.

از نظر بوردیو^۱، سرمایه اجتماعی از طریق از طریق عضویت در گروه، شبکه نهادینه‌شده و بادوامی از کنش متقابل و آگاهی به‌دست می‌آید. در واقع، سرمایه اجتماعی از طریق سرمایه‌گذاری بلندمدت یا کوتاه‌مدت؛ جمعی یا فردی و ناآگاهانه یا آگاهانه، به‌دست می‌آید و کسب به تلاش در طول زمان نیاز دارد. بوردیو، پیوستگی‌های بادوام و متراکم را عاملی مهم در میزان سرمایه اجتماعی هر فرد دانسته است (بوردیو، ۱۴۰۰: ۲۳۳-۲۳۴).

از نظر بوردیو، میزان سرمایه اجتماعی هر شخص به میزان برخورداری از سرمایه اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی و میزان مالکیت روابط بستگی دارد (پوربھی، جعفری‌نیا و شمس‌الدینی، ۱۴۰۱: ۲۰۲). حجم سرمایه اجتماعی نیز به میزان برخورداری از پیوند و شبکه‌هایی وابسته است که فرد به شکل مؤثری آن‌ها را ساماندهی می‌کند. عضویت در گروه‌های اجتماعی باعث به وجود آمدن پیوستگی و کسب منفعت برای شخص می‌شود (بوردیو، ۱۴۰۰: ۲۵۶-۲۵۲).

یکی از مهم‌ترین و پرکاربردترین دیدگاه‌های نظری در حوزه علوم رفتاری، نظریه رفتار برنامه‌ریزی‌شده است (فیش‌باین و آیزن^۲، ۱۹۷۵ و هاسلا‌بوئر، اسچاد، درکسلر و پتزلدت^۳، ۲۰۲۲). پیش‌فرض این نظریه آن است که افراد قبل از درگیر شدن در هر کنشی، پیامدها و نتایج آن را به‌صورت منطقی مورد بررسی قرار می‌دهند (فیش‌باین و میدلستد^۴، ۱۹۹۷: ۱۰۸). براساس نظریه رفتار برنامه‌ریزی‌شده، قصد یا همان نیت افراد، پیش‌بینی‌کننده رفتار است. قصد افراد، از سه سازه نگرش، کنترل رفتار ادراک شده و هنجارهای انتزاعی اثر می‌پذیرد. نگرش، ارزیابی مثبت یا منفی فرد از انجام یک عمل

¹ Bourdio

² Fishbein & Ajzen

³ Hauslbauer, Schade, Drexler & Petzoldt

⁴ Fishbein & Middlestadt

تعیین شده می‌باشد (آیزن^۱: ۱۹۹۱: ۱۸۴). در کنترل رفتار ادراک شده، هرچه فرد باورهای کنترلی ضعیف‌تری داشته باشد، درک کم‌تری از کنترل خواهد داشت که این امر در نهایت باعث عدم انجام کار می‌گردد (آیزن، ۱۹۹۱: ۱۸۵).

هنجارهای انتزاعی بر فشارهای اجتماعی اشاره دارد که منجر به انجام کنشی خاص یا خودداری از انجام آن می‌شود (دو، یانگ، وانگ و لی^۱، ۲۰۲۲).

دانلاپ و وین‌لایر^۲ (۲۰۰۰) محدودیت رشد را شرط لازم برای رسیدن به یک اقتصاد حالت پایا دانستند و ایده انسان‌محورانه که طبیعت تنها برای استفاده انسانها وجود دارد را رد کردند. دانلاپ و ون لایر برای تمایز این دیدگاه جدید، که اختلاف‌های اساسی با پارادایم اجتماعی غالب داشت، آن را پارادایم زیست‌محیطی جدید نامیدند و ارزش‌های زیست‌محور را در برابر ارزشهای تکنومحور قرار دادند (دانلاپ، ۲۰۰۸: ۵۳-۵۲). آنان جهان بینی تکنو-محور را ضد محیط زیستی می‌دانند و آن را به‌چالش کشیدند. آن‌ها معتقدند که یافته‌های محققان به‌صورت کلی و بدون هیچ استثناء نشانگر آن است که این جهت‌گیری منجر به رفتارهای مسئولانه نسبت به محیط زیست می‌شود. به زعم آنان، آگاهی و حساسیت نسبت به محیط زیست در نهایت به تقویت رفتار مسئولانه در حوزه محیط زیست می‌انجامد (بار^۳، ۲۰۰۳: ۲۲۹).

در نگاه اول ارتباط میان انسان و محیط زیست بی‌طرف تلقی می‌شود؛ اما با بررسی دقیق‌تر نشان می‌دهد که این رابطه خنثی نیست. ساخت اجتماعی- فرهنگی متفاوت منجر به شکل‌گیری رفتار و نگرش متفاوت محیط زیستی در بین مردان و زنان می‌شود و زنان به دلیل داشتن باورهای قوی‌تر در مورد آسیب‌های تخریب اکوسیستم و محیط زیست نقش مؤثرتری در حفاظت از محیط زیست دارند (دانکلمن و دیویدسن^۴، ۲۰۱۳: ۱۲). پلام‌وود^۵ (۱۹۹۲) اکوفمینیسم فرهنگی و اجتماعی را به‌عنوان دو شاخه مهم اکوفمینیسم مطرح کرده و تفاوت آن‌ها را در نحوه نگاه آن‌ها به طبیعت و زن و ارتباط بین آن‌ها دانسته است. اکوفمینیسم اجتماعی، ریشه فرودستی و نگاه پایین‌تر به زنان و طبیعت را در یونان باستان جستجو می‌کند و مبنای آن را دسته‌بندی افراد بر اساس طبقه،

¹ Dou, Yang, Wang & Li

² Dunlap & Van Liere

³ Barr

⁴ Dankelman & Davidson

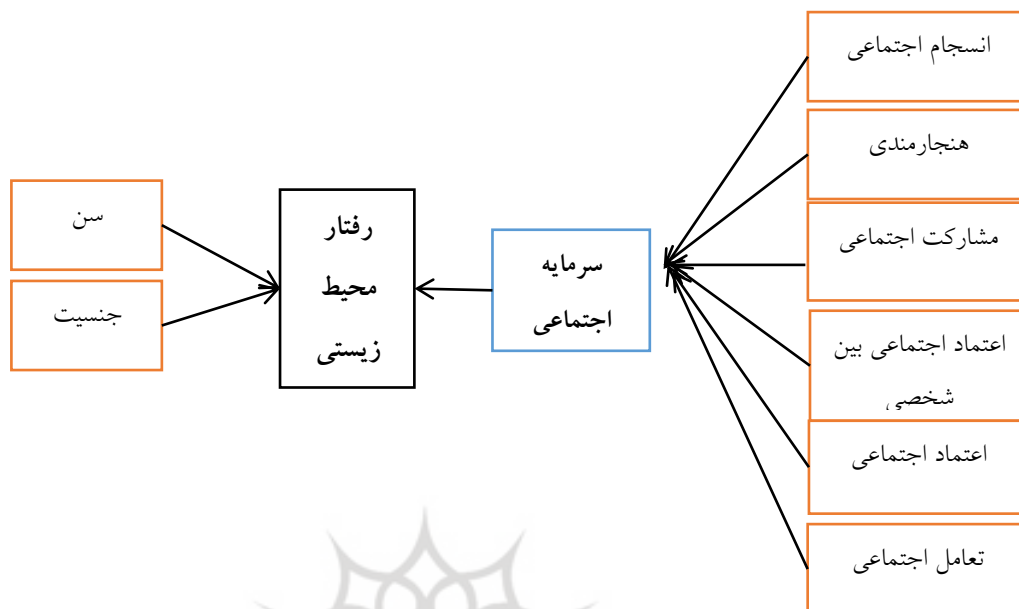
⁵ Plumwood

نژاد و جنسیت دانسته‌اند. اکوفمینیسیم فرهنگی، بر پیوند محیط زیست و زنان تأکید کرده است (پلم‌وود، ۱۹۹۲: ۱۵).

چارچوب نظری

دانلاپ و ون‌لایر (۲۰۰۰) معتقدند که حساسیت و آگاهی‌ها نسبت به محیط زیست افزایش پیدا کرده است و این امر باعث می‌شود مخاطرات پیشاروی طبیعت بیش‌تر درک شود. بنابراین، افزایش آگاهی نسبت به محیط زیست و مخاطرات فراروی آن به تقویت رفتار محیط‌زیستی مسئولانه منجر می‌شود. در پیوند با نظریه دانلاپ و ون‌لایر، نظریه رفتار برنامه‌ریزی‌شده با تأکید بر نقش نگرش در شکل‌گیری رفتار، رویکرد نوینی را در پیوند با محیط زیست ایجاد کرده است. در کنار این دیدگاه‌ها، نظریه سرمایه اجتماعی کلمن (۱۳۹۰) و پاتنام (۱۳۹۲) نیز می‌تواند تبیین‌گر رفتار محیط‌زیستی مسئولانه باشند. زیرا در نظریه سرمایه اجتماعی بر منافع جمعی، هنجارمندی و مسئولیت‌پذیری، همکاری و مشارکت اجتماعی در جامعه تأکید می‌شود. بنابراین در یک نگاه سه بعدی از یک سو، به واسطه آگاهی‌های محیط‌زیستی زمینه برای رفتار مسئولانه فراهم می‌شود و از سوی دیگر سرمایه اجتماعی که دربردارنده هنجارمندی و مشارکت برای خیر جمعی است، می‌تواند در رفتار محیط‌زیستی اثرگذار باشد و همچنین آموزه‌های برگرفته از آگاهی محیط‌زیستی و همچنین تعامل و انسجام اجتماعی می‌توانند به شکل‌گیری رفتار مسئولانه محیط‌زیستی بینجامند. مجموعه‌ای از این نظریه‌ها نوعی همگرایی در تبیین رفتار محیط‌زیستی مسئولانه را دربردارد. بنابراین، از نظریه سرمایه اجتماعی به عنوان مقوم اهداف جمعی و مطلوب جامعه، متغیر سرمایه اجتماعی، از نظریه رفتار برنامه‌ریزی شده نیز برای تأکید بر زمینه‌های رفتار مسئولانه و از نظریه اکوفمینیسیم، برای آزمون نقش متغیر جنسیت استفاده می‌شود. متغیر سن نیز که هم‌جوار با جامعه‌پذیری و دستیابی به تجربه است، با استفاده از نظریه رفتار برنامه‌ریزی شده قابل تحلیل است، زیرا سن افراد همراستا با دستاوردهای فکری، دانشی و آموزه‌های گوناگون است.

مدل پژوهش

مدل شماره ۱: مدل پژوهش

فرضیه‌های پژوهش

به نظر می‌رسد بین سرمایه اجتماعی و رفتار محیط زیستی در بین ساکنان ۱۸ سال به بالای کلانشهر شیراز رابطه وجود دارد.

به نظر می‌رسد بین ابعاد سرمایه اجتماعی (انسجام اجتماعی، هنجارمندی، مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی، اعتماد بین‌شخصی و تعامل اجتماعی) و رفتار محیط زیستی در بین ساکنان ۱۸ سال به بالای کلانشهر شیراز رابطه وجود دارد.

به نظر می‌رسد بین رفتار محیط زیستی ساکنان ۱۸ سال به بالای کلانشهر شیراز با توجه جنسیت آن‌ها تفاوت وجود دارد.

به نظر می‌رسد بین سن و رفتار محیط زیستی در بین ساکنان ۱۸ سال به بالای کلانشهر شیراز رابطه وجود دارد.

روش پژوهش

پژوهش کنونی، با رویکرد کمی و با استفاده از روش پیمایش انجام شد. جامعه آماری، زنان و مردان زنان ۱۸ سال و بالاتر کلانشهر شیراز بودند. انتخاب این بازه سنی

به این علت است که در کشور ما ۱۸ سال، سن قانونی است و افراد وارد مسئولیت شهروندی و قانونی می‌شوند. همچنین، افراد پس از ۱۸ سال آموزش دبیرستان را سپری کرده‌اند و آگاهی لازم در حوزه‌های گوناگون اجتماعی دارند. حجم نمونه مورد بررسی، بر اساس جدول لین (۱۹۷۶) و با در نظر گرفتن حجم جامعه (۲۳۳، ۲۸۰ نفر)، میزان خطای معنی‌داری (۳ درصد)، سطح معنی‌داری (۹۵ درصد) و میزان همگنی (۳۰-۷۰) ۸۹۵ مورد برآورد شد که برای افزایش دقت به ۱۰۴۵ نفر افزایش یافت. روش نمونه‌گیری، نمونه‌گیری تصادفی از نوع خوشه‌ای چندمرحله‌ای بود. برای سنجش متغیر رفتار محیط زیستی از پرسشنامه تدوین شده توسط میرفردی، حیدری و دمساز (۱۳۹۶) و برای سنجش متغیر سرمایه اجتماعی از پرسشنامه تدوین شده توسط احمدی، میرفردی و ابتکاری (۱۳۹۳) و پرسشنامه تدوین شده توسط میرفردی و ولی‌نژاد (۱۳۹۷) استفاده شد. جهت تعیین اعتبار مقیاس‌های پژوهش از اعتبار سازه به روش تحلیل عاملی تأییدی با چرخش واریماکس استفاده شد. مقدار KMO برای متغیر سرمایه اجتماعی برابر با (۰/۴۷۶) است؛ که بیان‌گر کفایت نمونه‌گیری است. افزون بر این، معناداری آزمون بارتلت ($P < ۰/۰۰۰$) نشان می‌دهد بین گویه‌ها همبستگی وجود دارد. تحلیل عاملی، درنهایت بدون حذف هیچ‌یک از گویه‌ها، منجر به استخراج ۶ عامل انسجام اجتماعی (با ۳ گویه)، هنجارمندی (با ۳ گویه)، مشارکت اجتماعی (با ۳ گویه)، اعتماد اجتماعی (با ۵ گویه)، اعتماد بین‌شخصی (با ۳ گویه) و تعامل اجتماعی (با ۳ گویه) گردید. جهت تعیین پایایی مقیاس‌های پژوهش، با توجه به سطح سنجش گویه‌ها، از همسانی درونی به روش آلفا کرونباخ استفاده شد. مقدار ضریب آلفای کرونباخ متغیر سرمایه اجتماعی ۰/۸۵، بعد انسجام اجتماعی ۰/۸۱، بعد هنجارمندی ۰/۶۳، بعد مشارکت اجتماعی ۰/۵۸، بعد اعتماد اجتماعی ۰/۹۰، بعد اعتماد بین‌شخصی ۰/۷۹ و بعد تعامل اجتماعی ۰/۶۲ بود. در نهایت داده‌های پرسشنامه با استفاده از نرم‌افزار SPSS تجزیه و تحلیل شد.

تعریف نظری و عملیاتی متغیرها

سرمایه اجتماعی: سرمایه اجتماعی عبارت است از مجموعه‌ای از تعاملات و شبکه‌های اجتماعی که می‌توانند حس همبستگی و اطمینان را در میان افراد یک جامعه به وجود آورند. سرمایه اجتماعی به دو دسته برون‌گروهی و درون‌گروهی تقسیم می‌شود (درویشی، ۱۴۰۰). در این پژوهش، تأکید بر سرمایه اجتماعی برون‌گروهی است. این

متغیر از ترکیب ۶ بعد انسجام اجتماعی، هنجارمندی، مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی، اعتماد بین شخصی و تعامل اجتماعی به دست آمده است و با مقیاس ترتیبی و طیف پنج سنجی لیکرت سنجیده شد. به دلیل استفاده از جلوه بومی سرمایه اجتماعی از این گویه‌ها استفاده شد، اگرچه از پرسشنامه پاتنام نیز الگو برداری شد. گزینه‌های پاسخ بعد هنجارمندی و انسجام اجتماعی شامل موارد «کاملاً مخالفم»، «نسبتاً مخالفم»، «نظری ندارم»، «نسبتاً موافقم» و «کاملاً موافقم» بود که به ترتیب نمرات ۱، ۲، ۳، ۴ و ۵ را به خود اختصاص دادند و گزینه‌های پاسخ بعد تعامل اجتماعی، اعتماد بین شخصی، مشارکت اجتماعی و اعتماد اجتماعی «خیلی کم»، «نسبتاً کم»، «تا حدودی»، «نسبتاً زیاد» و «خیلی زیاد» بود که به ترتیب نمرات ۱، ۲، ۳، ۴ و ۵ را به خود اختصاص دادند. گویه‌های این مقیاس عبارت‌اند از:

جدول شماره ۱: گویه سنجش متغیر سرمایه اجتماعی

تا چه اندازه در روزهای گذشته، با دیگران در مورد موضوعات گوناگون گفت و گو داشته‌اید؟
تا چه اندازه با همسایگان یا دوستان رفت و آمدهای خانوادگی دارید؟
تا چه اندازه معتقدید در زندگی داشتن دوست و آشنای بیشتر، باعث اعتبار بیشتری می‌شود؟
اقوام و خویشان خود را تا چه اندازه قابل اعتماد می‌دانید؟
تا چه اندازه به مردم اعتماد دارید؟
تا چه اندازه معتقدید که آدم تا از کسی بدی ندیده، می‌تواند به او اعتماد کند.
چه قدر در جشن‌های عمومی مثل کمک به ایتم، جشن عاطفه‌ها، جشن گلریزان و .. شرکت می‌کنید؟
چه اندازه در تفریحات دسته جمعی مثل پیاده روی، کوهنوردی و .. شرکت می‌کنید؟
چه قدر در راهپیمایی‌ها و مراسمات ملی و مذهبی شرکت می‌کنید؟
پرستاران و پزشکان
مأموران پلیس
قضات
معلمان و اساتید
کارکنان و کارمندان نهادهای دولتی
مردم ما حتی اگر کسی بالای سرشان نباشد، قانون را رعایت می‌کنند.
باید از قوانین اطاعت کرد، حتی اگر مغایر با چیزی باشد که فکر می‌کنیم درست است.
فکر می‌کنم در جامعه ما آدم‌هایی که قانون را رعایت نمی‌کنند، موفق‌تر هستند.

مردم شهر/ محله ما به راحتی با یکدیگر کنار می‌آیند.
دوستان و همسایه‌هایی داریم که می‌توانند در موقع از دست دادن درآمد فرد از لحاظ مالی به وی کمک کنند.
مردم ما حتی اگر کسی بالای سرشان نباشد، قانون را رعایت می‌کنند.

رفتار محیط زیستی: نوع رفتار فرد با محیط زیست را مورد بررسی قرار می‌دهد. است افراد هر جامعه برحسب مقتضیات و شرایط خاص فرهنگی، شخصیتی و اجتماعی خود برخورد متفاوتی نسبت به محیط زیست دارند. این رفتارها ممکن است مسئولانه، مثبت و محیط‌گرایانه باشد یا مخالف و منفی. منظور از رفتار محیط‌گرایانه، رفتاری آگاهانه است که به دنبال کاهش اثر منفی کنش فرد بر جهان طبیعی است (عطایی اسد و موحدی، ۱۴۰۰: ۹۲). متغیر رفتار محیط زیستی دارای ۱۳ گویه بوده است که مقیاس ترتیبی و طیف پنج سنجه‌ای لیکرت سنجیده شد. گزینه‌های پاسخ شامل موارد «اصلاً»، «خیلی کم»، «به ندرت»، «گاهی اوقات» و «همیشه» بود که به ترتیب نمرات ۱، ۲، ۳، ۴ و ۵ را به خود اختصاص دادند. گویه‌های این مقیاس عبارت‌اند از:

جدول شماره ۲: گویه سنجش متغیر رفتار محیط زیستی

تا چه اندازه بخاری اتاق‌هایی را که لازم نیست گرم باشد، خاموش می‌کنید؟
تا چه اندازه از لامپ کم مصرف استفاده می‌کنید؟
تا چه اندازه هنگام شستشوی دست و صورت، شیر آب را نیاز نداشته باشید، می‌بندید؟
تا چه اندازه هنگام حمام، دوش آب را زمانی که نیاز ندارید، می‌بندید؟
تا چه اندازه وقتی که از آبگرمکن استفاده نمی‌کنید، درجه آن را کم می‌کنید؟
تا چه اندازه چراغ اضافی در منزل را خاموش می‌کنید؟
تا چه اندازه درجه حرارت وسایل گرمازا را برای صرفه‌جویی انرژی کم می‌کنید؟
تا چه اندازه برای صرفه‌جویی در مصرف انرژی در خانه و خوابگاه، از لباس گرم در فصل سرما استفاده می‌کنید؟
تا چه اندازه دوشاخه وسایل برقی که از آن استفاده نمی‌کنید را می‌کشید؟
تا چه اندازه زباله‌های خود را تفکیک می‌کنید؟
تا چه اندازه هنگام گردش در محیط طبیعی، زباله‌های خود را جمع می‌کنید؟
تا چه اندازه در خانه از ظروف و بطری‌های شیشه‌ای استفاده می‌کنید؟

تا چه اندازه از کاغذهای باطله مجددا استفاده می‌کنید؟

یافته‌های پژوهش

بر اساس اطلاعات جدول زیر، بیش‌تر افراد مورد مطالعه زن بودند. همچنین، بیش‌تر پاسخگویان در رده سنی ۱۸-۳۰ سال قرار داشتند. پس از آن، بیش‌تر پاسخگویان مربوط به گروه سنی ۳۱-۴۳ سال و کم‌ترین پاسخگویان متعلق به گروه سنی ۷۰-۸۱ سال بوده است.

جدول شماره ۳: توصیفی از ویژگی‌های جنسیتی و سنی پاسخگویان

متغیر	رده	فراوانی	درصد معتبر
جنسیت	زن	۵۳۱	۵۰/۹
	مرد	۵۱۳	۴۹/۱
	کل	۱۰۴۵	۱۰۰
مقادیر بی‌پاسخ		۱	
سن	۱۸-۳۰	۴۶۴	۴۴/۶
	۳۱-۴۳	۳۱۸	۳۰/۶
	۴۴-۵۶	۱۸۱	۱۷/۳
	۵۷-۶۹	۶۷	۶/۴
	۷۰-۸۱	۱۰	۱
	کل	۱۰۴۵	۱۰۰
	مقادیر بی‌پاسخ		۵
انحراف معیار		۰/۹۷۵	
میانگین		۱/۸۸	

جدول شماره ۴، نشان‌دهنده تعداد گویه‌ها، میانگین مورد انتظار و میانگین مشاهده‌شده متغیر سرمایه اجتماعی است. متغیر «سرمایه اجتماعی» دربردارنده ۲۰ گویه می‌باشد، با توجه به این‌که کم‌ترین نمره حاصل از این متغیر ۲۳ و بیش‌ترین نمره، ۹۹ می‌باشد، میانگین به‌دست آمده از کل گویه‌ها برابر با ۶۲/۸۷ است که از میانگین مورد انتظار (۶۰)، بیش‌تر است. درواقع، میزان سرمایه اجتماعی در بین ساکنان شهر شیراز، از میانگین مورد انتظار بیش‌تر است و در سطح بالا قرار دارد.

جدول شماره ۴: داده‌های توصیفی مربوط به سرمایه اجتماعی ساکنان شهر شیراز

متغیر	تعداد گویه	بیش‌ترین	کم‌ترین	میانگین مشاهده‌شده	میانگین مورد انتظار	انحراف معیار
سرمایه اجتماعی	۲۰	۹۹	۲۳	۶۲/۸۷	۶۰	۱۴/۰۱

برای بررسی این‌که آیا تفاوت معناداری بین میانگین نمرات رفتار محیط زیستی زنان و مردان وجود دارد یا خیر، از آزمون تی مستقل استفاده شد. بر اساس نتایج جدول شماره ۵، تفاوت معناداری بین میانگین نمرات رفتار محیط زیستی زنان و مردان در سطح ۰/۰۰۸ وجود دارد. زنان، رفتار محیط زیستی مسئولانه‌تری نسبت به مردان دارند.

جدول شماره ۵: آزمون تفاوت معناداری رفتار محیط زیستی ساکنان کلانشهر شیراز برحسب

جنسیت

جنس (متغیر مستقل)	تعداد	میانگین	انحراف معیار	T	Sig
زن	۵۲۲	۴۶/۳۴	۱۲/۱۲	۲/۶۳	۰/۰۰۸
مرد	۵۰۷	۴۴/۲۷	۱۳/۰۲		

یافته‌های جدول زیر نشان داد که با توجه به مقدار ضریب همبستگی پیرسون (۰/۱۸۳) و سطح معناداری (۰/۰۰۰) بین سن ساکنان کلانشهر شیراز و رفتار محیط زیستی آن‌ها رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. به این معنا که هر چه سن افزایش یابد، به همان نسبت رفتار محیط زیستی در بین ساکنان کلانشهر شیراز مسئولانه‌تر می‌شود.

جدول شماره ۶: بررسی رابطه سن با رفتار محیط زیستی ساکنان کلانشهر شیراز

متغیر مستقل	ضریب پیرسون	سطح معناداری
سن و رفتار محیط زیستی	۰/۱۸۳**	۰/۰۰۰

**P=<0.01

یافته‌های جدول ۷، نشان داد که با توجه به مقدار ضریب همبستگی پیرسون (۰/۲۴۶) و سطح معناداری (۰/۰۰۰) بین سرمایه اجتماعی ساکنان کلانشهر شیراز و رفتار محیط زیستی آن‌ها رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. به این معنا که هر چه سرمایه اجتماعی افزایش یابد، به همان نسبت رفتار محیط زیستی در بین ساکنان کلانشهر شیراز مسئولانه‌تر می‌شود. با توجه به مقدار ضریب همبستگی پیرسون (۰/۱۶۱) در سطح معناداری ۹۹ درصد بین بعد انسجام اجتماعی ساکنان کلانشهر شیراز و رفتار محیط زیستی آن‌ها رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. به این معنا که هرچه انسجام اجتماعی در بین ساکنان کلانشهر شیراز افزایش یابد، به همان نسبت رفتار محیط زیستی آن‌ها مسئولانه‌تر می‌شود. با توجه به مقدار ضریب همبستگی (۰/۰۷۹) در سطح معناداری ۹۵ درصد بین بعد هنجارمندی ساکنان کلانشهر شیراز و رفتار محیط زیستی آن‌ها رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. به این معنا که هرچه هنجارمندی در بین ساکنان کلانشهر شیراز افزایش یابد، به همان نسبت رفتار محیط زیستی آن‌ها مسئولانه‌تر می‌شود. با توجه به مقدار ضریب همبستگی (۰/۱۶۵) در سطح معناداری ۹۹ درصد بین بعد اعتماد اجتماعی ساکنان کلانشهر شیراز و رفتار محیط زیستی آن‌ها رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. به این معنا که هرچه اعتماد اجتماعی در بین ساکنان کلانشهر شیراز افزایش یابد، به همان نسبت رفتار محیط زیستی آن‌ها مسئولانه‌تر می‌شود. با توجه به مقدار ضریب همبستگی (۰/۳۳۷) در سطح معناداری ۹۹ درصد بین مشارکت اجتماعی ساکنان کلانشهر شیراز و رفتار محیط زیستی آن‌ها رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. به این معنا که هرچه مشارکت اجتماعی در بین ساکنان کلانشهر شیراز افزایش یابد، به همان نسبت رفتار محیط زیستی آن‌ها بیش‌تر می‌شود. با توجه به مقدار ضریب همبستگی (۰/۰۲) و سطح معناداری ۰/۳۵ درصد بین اعتماد بین شخصی ساکنان کلانشهر شیراز و رفتار محیط زیستی آن‌ها رابطه معناداری وجود ندارد.

بین بعد تعامل اجتماعی و رفتار محیط زیستی ارتباط معناداری در سطح ۹۹ درصد وجود دارد به این معنا که هرچه تعامل اجتماعی در بین ساکنان کلانشهر شیراز افزایش یابد، به همان نسبت رفتار مسئولانه محیط زیستی در بین شهروندان تقویت می‌شود.

جدول شماره ۷: بررسی رابطه سرمایه اجتماعی و ابعاد آن با رفتار محیط زیستی در بین ساکنان

کلانشهر شیراز

سطح معناداری	ضریب پیرسون	متغیر مستقل
۰/۰۰۰	۰/۲۴۶**	سرمایه اجتماعی و رفتار محیط زیستی
۰/۰۰۰	۰/۱۶۱**	انسجام اجتماعی و رفتار محیط زیستی
۰/۰۱	۰/۰۷۹*	هنجارمندی و رفتار محیط زیستی
۰/۰۰۰	۰/۱۶۵**	اعتماد اجتماعی و رفتار محیط زیستی
۰/۰۰۰	۰/۳۳۷**	مشارکت اجتماعی و رفتار محیط زیستی
۰/۳۵	۰/۰۲	اعتماد بین شخصی و رفتار محیط زیستی
۰/۰۰۰	۰/۱۲۹**	تعامل اجتماعی و رفتار محیط زیستی

**P=<0.01

در جدول زیر، رگرسیون گام‌به‌گام جهت مشخص نمودن مهم‌ترین متغیرهای تأثیرگذار بر رفتار محیط زیستی آورده شده است. متغیر اصلی پژوهش، ابعاد آن‌ها و متغیرهای زمینه‌ای و جمعیتی به صورت تصنعی شده در این آزمون آورده شده است. نتیجه رگرسیون نشان داد هفت متغیر در معادله رگرسیونی به عنوان مهم‌ترین متغیرهای تبیین‌کننده متغیر وابسته رفتار محیط زیستی باقی ماندند. نتایج نشان داد که در نخستین مرحله، متغیر مشارکت اجتماعی، بیش‌ترین همبستگی تفکیکی را با رفتار محیط زیستی داشته است. این متغیر به‌تنهایی قادر به تبیین ۰/۱۲ درصد از تغییرهای رفتار محیط زیستی افراد مورد مطالعه است. مقدار بتا در این رابطه برابر با ۰/۳۲ بوده است. در مرحله بعد، متغیر سن، متغیر اثرگذار در رفتار محیط زیستی به شمار می‌آید. مقدار بتا در این رابطه برابر با ۰/۱۶ است و مقدار ضریب تبیین به ۰/۱۴ درصد رسیده است. در سومین مرحله، متغیر اعتماد بین شخصی، وارد معادله شد. با وارد شدن این متغیر در معادله رگرسیونی، مقدار ضریب تبیین به ۰/۱۶ درصد رسیده است. در مرحله چهارم متغیر اعتماد اجتماعی وارد معادله شد و مقدار ضریب تبیین به ۰/۱۷ رسید. مقدار بتا در این رابطه برابر با ۰/۱۱ است. در مرحله بعد متغیر هنجارمندی، وارد معادله شد و مقدار ضریب تبیین به ۱۸ درصد رسید. در مرحله ششم، متغیر انسجام اجتماعی، متغیر اثرگذار در رفتار محیط زیستی به شمار می‌آید. مقدار بتا در این رابطه برابر با ۰/۱۰ است. در

هفتمین مرحله، متغیر مرد بودن، وارد معادله شد. با وارد شدن این متغیر در معادله رگرسیونی، مقدار ضریب تبیین به ۰/۱۹ درصد رسیده است. مقدار بتا در این رابطه برابر با ۰/۰۶- است. در مجموع، متغیرهای وارد شده به معادله تحلیلی ۱۹ درصد از تغییرهای متغیر وابسته را تبیین نموده‌اند.

جدول شماره ۸: نتایج تحلیل رگرسیون چند متغیره تأثیر متغیرهای مستقل بر رفتار محیط زیستی به

روش گام به گام

مرحله	متغیر	R	R2	sig	T	B	Beta
	مقدار ثابت	-	-	۰/۰۰۰	۲/۰۴	۳۴/۵۸	-
۱	مشارکت اجتماعی	۰/۳۴	۰/۱۲	۰/۰۰۸	۰/۱۲	۱/۳۱	۰/۳۲
۲	سن	۰/۳۸	۰/۱۴	۰/۰۰۰	۰/۰۲	۰/۱۶۶	۰/۱۶
۳	اعتماد بین شخصی	۰/۴۰	۰/۱۶	۰/۰۰۰	۰/۱۲	-۰/۷۰	-۰/۱۹
۴	اعتماد اجتماعی	۰/۴۲	۰/۱۷	۰/۰۰۰	۰/۰۷	۰/۲۴	۰/۱۱
۵	هنجارمندی	۰/۴۳	۰/۱۸	۰/۰۰۳	۰/۱۶	-۰/۵۷	-۰/۱۰
۶	انسجام اجتماعی	۰/۴۳	۰/۱۸	۰/۰۰۰	۰/۱۱	۰/۳۶	۰/۱۰
۷	مرد بودن	۰/۴۴	۰/۱۹	۰/۰۲	۰/۷۲	-۱/۶۷	-۰/۰۶

بحث و نتیجه‌گیری

تخریب طبیعت و محیط زیست یکی از مهم‌ترین چالش‌هایی است که بشر در قرن بیست و یکم با آن روبرو است. با افزایش مشکلات و آسیب‌های محیط زیستی نقش انسان در زمینه حفظ و یا تخریب محیط زیست مورد توجه پژوهشگران این حوزه قرار گرفته است؛ زیرا آن‌ها بسیاری از این مسائل را ناشی از کنش‌های انسان می‌دانند.

پژوهش حاضر به بررسی ارتباط بین سرمایه اجتماعی و ابعاد آن با رفتار محیط زیستی در کلانشهر شیراز پرداخت. نتایج نشان داد سرمایه اجتماعی ارتباط مثبت و معناداری با رفتار محیط زیستی دارد، به‌گونه‌ای که میزان بالای سرمایه اجتماعی به تقویت رفتار محیط زیستی مسئولانه می‌انجامد. این یافته با نتایج پژوهش میرزا خوانی و همکاران (۱۴۰۱)، زنگنه و همکاران (۱۴۰۲) و وانگ و ژانگ (۲۰۲۲) همخوانی دارد. ابعاد سرمایه اجتماعی (انسجام اجتماعی، هنجارمندی، مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی و تعامل اجتماعی) نیز همبستگی مثبت و معناداری با رفتار محیط زیستی دارند.

این یافته‌ها با نتایج پژوهش صالحی و همکاران (۱۳۹۹)، هوآ و همکاران (۲۰۲۱)، ژوانگ و یی (۲۰۲۲) همخوانی دارد و با نظریه‌های دانلاپ و ون‌لایر (۲۰۰۰)، نظریه رفتار برنامه‌ریزی‌شده (فیش‌باین و آیزن، ۱۹۷۵) و نظریه سرمایه اجتماعی کلمن (۱۳۹۰) و پاتنام (۱۳۹۲) هم‌راستا است. بر پایه این نظریه‌ها و یافته‌ها می‌توان گفت، محیط زیست به عنوان خیر و منفعت جمعی در سطح ملی و بشری در سطح جهان، نیازمند همگرایی و همکاری همه ذینفعان است. بدون چنین همکاری، انسجام و مشارکتی که در قالب سرمایه اجتماعی تجلی پیدا می‌کند، بهبود رفتارهای محیط زیستی برای حفاظت از محیط زیست و منابع طبیعی امکان‌پذیر نیست. سرمایه اجتماعی که برآمده از عناصری چون اعتماد، انسجام، ارتباط و مشارکت اجتماعی است، زمینه‌ساز هم‌گرایی در توجه به محیط زیست به سان یک منبع حیاتی بی‌بدیل است و شهروندان جامعه را به رفتارهای مسئولانه و گذر از رفتارهای خودخواهانه زیانبار برای محیط زیست جهت می‌دهد. بدون همگرایی افراد جامعه با یکدیگر، زمینه توجه به موضوع‌های مهم و حیاتی همچون محیط زیست امکان‌پذیر نخواهد شد. محیط زیست و حفاظت از آن جزء موضوع‌های فرافردی و عام است و با نگاه همگرایانه برای دستیابی به منافع جمعی می‌توان بدان دست یافت. ورود عناصر گوناگون سرمایه اجتماعی به مدل رگرسیونی این پژوهش، نشانگر اهمیت آنها در رفتارهای مسئولانه به ویژه در زمینه حفاظت از محیط زیست و تنوع زیستی است. در این راستا، نظریه‌پردازان سرمایه اجتماعی به نقش سازنده سرمایه اجتماعی توجه داشته‌اند، برای نمونه، پاتنام (۱۳۹۲)، سرمایه اجتماعی را زمینه ساز رفتار مدنی و مسئولانه می‌داند. هنجارمندی، به سان یکی از عناصر سرمایه اجتماعی، زمینه بروز رفتارهای مدنی و مسئولانه که پاتنام بدان اشاره نموده است، را فراهم می‌سازد.

پایبندی به معیارها و هنجارهای پذیرفته شده در جامعه به ویژه هنجارهای مرتبط با منافع عمومی و حفاظت از محیط زیست، عنصر محوری در توجه به منافع جمعی به ویژه محیط زیست، به سان یک منبع حیاتی برای زیست بشر است. کلانشهرها به عنوان سکونت‌گاه‌هایی که جمعیت متراکم انسانی را در خود جای داده‌اند، نیازمند حفظ معیارهای زیست‌محیطی برای داشتن زیست بوم سالم و حفظ تنوع زیستی‌اند. دستیابی به چنین وضعیت مطلوبی نیازمند همگرایی، همکاری و توجه اقشار گوناگون انسانی به هنجارهایی است که خیر جمعی را تضمین می‌نمایند. این هنجارها به شکل قواعد رسمی

و یا هنجارهای عرفی، می‌توانند برای بهزیستی عمومی و حفظ تنوع زیستی سودمند باشند. افرادی که به جامعه و منافع آن به ویژه محیط زیست و منابع طبیعی توجه داشته باشند، رفتار محیط زیستی مسئولانه‌تری از خود بروز می‌دهند. تعامل‌های اجتماعی منجر به افزایش تبادل اطلاعات محیط زیستی در بین افراد جامعه می‌شود. افزایش تعامل‌ها می‌تواند به افزایش آگاهی و دانش محیط زیستی شهروندان و همگرایی بیشتر آنها در برنامه‌های محیط زیستی بیانجامد.

ساکنان محیط شهری به ویژه کلان‌شهرهای دارای تراکم انسانی بالا، دارای گونه‌ای از تنوع قومیتی، عقیدتی، باورها و سبک‌های زندگی هستند. در چنین اجتماعات انسانی، حفظ محیط زیست نیازمند دستیابی به محورهای مشترکی است که همگرایی را با وجود تنوع موجود، ایجاد و تقویت نماید. سرمایه اجتماعی، از چنین توانمندی و کارکردی برای رسیدن به همگرایی رفتاری در زمینه محیط زیست برخوردار است. با توجه به تنوع جمعیتی افراد مورد مطالعه، این یافته برای شناخت نقش سرمایه اجتماعی در بهینه‌سازی رفتارها از اهمیت بالایی برخوردار است.

انسجام اجتماعی و مشارکت اجتماعی، آشکارترین ابعاد پیامدی سرمایه اجتماعی هستند که روح حاکم بر جامعه و توانمندی جمعی ساکنان آن برای کنش‌های جمعی معطوف به خیر همگانی را نشان می‌دهند. محیط زیست، به سان خیر همگانی، در پرتو انسجام اجتماعی و رفتار مسئولانه محیط زیستی می‌تواند از پایداری بالایی برخوردار شود.

این پژوهش نشان داد بین رفتار محیط زیستی زنان و مردان تفاوت معناداری وجود دارد. زنان رفتار مسئولانه محیط زیستی قوی‌تری نسبت به مردان دارند. پژوهش نشان داد ارتباط مثبت و معنادار بین متغیرهای سن و رفتار محیط زیستی وجود دارد. این یافته‌ها با نتایج پژوهش‌های انجام شده توسط آبادی و همکاران (۱۳۹۹)، مهنی‌رفتار و نعیمی (۱۴۰۱)، ایفگبسان و رمیدی (۲۰۱۸) همخوانی دارد و با نظریه اکوفمینیسم (۱۹۹۲) همراستاست. بنا بر نظریه اکوفمینیسم، زنان مراحل زندگی متفاوتی را نسبت به مردان طی می‌کنند، به گونه‌ای که این تفاوت منجر به شکل‌گیری باور و رفتار محیط زیستی متفاوت آن‌ها می‌شود. برپایه این نظریه می‌توان گفت، زنان به علت ویژگی‌های عاطفی زنانه‌شان، بیش از مردان به طبیعت نزدیک هستند و با آن به مهربانی و عطوفت

رفتار می‌کنند. زنان نقش مهمی در زمینه اقتصاد خانوار داشته و بیشتر کارهای روزمره خانوار، از جمله مصرف انرژی و آب، خرید خانواده، تربیت فرزندان و بسیاری دیگر از امور به دست آنان انجام می‌پذیرد. از این رو، آنان در حوزه رفتارهای محیط زیستی نقش مهمی دارند.

سن از دیگر متغیرهایی است که رابطه مثبت و معناداری با رفتار محیط زیستی داشته است. سن نشانگر تجربه زیسته افراد در جامعه، آگاهی آنها درباره محیط اجتماعی و همچنین حوزه ارتباطی و تعاملی آنها است. افراد مسن که از آگاهی برآمده از تجربه زیسته و تعاملات اجتماعی بیشتری نسبت به جوانترها برخوردارند، نگاه مسئولانه‌تری به محیط زیست دارند و در نتیجه مسئولانه‌تر درباره محیط زیست، رفتار می‌کنند. از آنجا که رفتار برآمده از نگرش‌هایی است که در تجربه زیسته و چرخه زندگی انسانی شکل می‌گیرد، معنادار شدن رابطه بین سن و رفتار محیط زیستی، همراستا با نظریه رفتار برنامه‌ریزی شده (فیش‌باین و آیزن، ۱۹۷۵) است.

در مجموع، سرمایه اجتماعی و رفتار محیط زیستی مسئولانه، در یک ویژگی بنیادین با هم شریک‌اند و آن توجه به منافع جمعی است. سرمایه اجتماعی، سازوکار دستیابی به خیر جمعی را فراهم می‌سازد. همگرایی، پیوند و همکاری، هنجارمندی و اعتماد از عناصر سرمایه اجتماعی‌اند که در کنار یکدیگر، زمینه کنش‌های اجتماعی سودمند معطوف به خیر همگانی، همچون رفتار محیط زیستی مسئولانه را فراهم می‌سازند و یا به تقویت آن می‌پردازند.

یافته‌های این پژوهش نشان داد سرمایه اجتماعی بستر و پیش‌برنده رفتارهای مسئولانه و سازنده برای جامعه است. محیط زیست به عنوان یک منبع بی‌بدیل برای ادامه حیات انسانی، نیازمند رفتار مسئولانه همه شهروندان است. سرمایه اجتماعی، یکی از عوامل اصلی برای حفظ و تقویت رفتار مسئولانه درباره محیط زیست است. در این راستا، پیشنهاد می‌گردد در سیاست‌گذاری کلان سیاسی و اداری جامعه به زمینه‌های تقویت‌کننده و یا تحلیل‌برنده سرمایه اجتماعی توجه جدی گردد تا از رهگذر سرمایه اجتماعی، رفتار مسئولانه برای حفاظت از منافع عمومی همچون محیط زیست، تقویت گردد. تناقض سیاست‌ها و واقعیت جامعه و بروز و گسترش ناهنجاری‌های اجتماعی و اقتصادی که به کاهش سرمایه اجتماعی می‌انجامد، مهمترین موضوعاتی‌اند که نیازمند

بررسی علمی‌اند. اهتمام جدی سیاستگذاران و کارگزاران جامعه به محیط زیست، زمینه تقویت سرمایه اجتماعی معطوف به محیط زیست را فراهم خواهد ساخت. در این راستا، مهمترین پیشنهاد این پژوهش، تدوین و اجرای سیاست‌های تقویت سرمایه اجتماعی در ساختار کلان اجرائی کشور و همچنین تقویت فرهنگ مدنی و شهروندی از طریق نهادهای فرهنگی و آموزشی است. در این صورت، سطوح میانی و خرد جامعه نیز از این سیاست‌ها تاثیر خواهند پذیرفت.

منابع

- آبادی، محمد؛ بیگ‌وردی، پرستو؛ زمانی، عباسعلی و پری‌زنگنه، عبدالحسین. (۱۳۹۹). بررسی دانش و عوامل مؤثر بر رفتار محیط زیستی گردشگران شمال کشور (مطالعه موردی: استان‌های زنجان و گلستان). *علوم و فناوری محیط زیست*، ۲۲(۶)، ۲۱۹-۲۰۳.
- احمدی، سیروس؛ میرفردی، اصغر و ابتکاری، محمد. (۱۳۹۳). بررسی رابطه هویت دینی و سرمایه اجتماعی (مورد مطالعه شهر یاسوج). *جامعه‌شناسی کاربردی*، ۲۵(۵۶)، ۱۶-۱.
- احمدی، علی‌یار؛ سلامتیان، درنا و روستا، فاطمه. (۱۳۹۹). بررسی نگرش و رفتار زیست محیطی ساکنان کلانشهر شیراز. *مطالعات جامعه‌شناختی شهری*، ۱۰(۳۶)، ۵۵-۸۰.
- احمدیان، داریوش و حقیقتیان، منصور. (۱۳۹۵). لیل جامعه‌شناختی نقش عوامل فرهنگی بر رفتارهای زیست محیطی شهری مورد مطالعه (شهروندان شهر کرمانشاه). *مطالعات جامعه‌شناختی شهری*، ۶(۱۸)، ۵۱-۷۶.
- آفاجانی، حسین و سرکاری، فرناز. (۱۴۰۱). سنجش تعادل توسعه شهرنشینی و محیط زیست در استان خراسان رضوی. *آمایش سرزمین*، ۱۴(۲)، ۴۹۰-۴۶۳.
- اکبری، مجید؛ بوستان احمدی، وحید؛ موسوی، چمران و حاجی‌پور، نازنین. (۱۳۹۷). ارزیابی وضعیت زیست‌پذیری مناطق کلان‌کلانشهر شیراز از منظر شهروندان. *برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی*، ۳۷، ۱۵۵-۱۲۵.
- ایرنا (۱۴۰۱). سرانه مصرف آب در فارس بسیار بالا است. <https://www.irna.ir/news/84718446>
- بابازاده، وحید و سبکتکین، قربان‌علی. (۱۳۹۸). سرمایه اجتماعی و آگاهی از توسعه پایدار (مطالعه موردی شهروندان مشکین‌شهر). *محیط زیست و توسعه پایدار*، ۸(۱)، ۱۳۷-۱۲۳.

- بابائی، محبوبه و حیدری، بهروز. (۱۳۹۲). بررسی میزان جهت‌گیری‌های عقلانی در زندگی روزمره و عوامل مؤثر بر آن در بین معلمان در مقایسه با دانشجویان شهر زنجان. **تغییرات اجتماعی-فرهنگی**، ۳۷(۱۰)، ۴۱-۱.
- بوردیو، پیر. (۱۴۰۰). **تمايز، نقد اجتماعی قضاوت‌های ذوقی**. (ترجمه حسن چاوشیان). تهران: ایران: ثالث.
- پاتنام، روبرت. (۱۳۹۲). **دموکراسی و سنت‌های مدنی**. (ترجمه محمدتقی دلفروز). تهران، ایران: دفتر مطالعات سیاسی وزارت کشور.
- پوربهبی، طیبه؛ جعفری‌نیا، غلامرضا و شمس‌الدینی، علی. (۱۴۰۱). بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر توسعه پایدار شهری بوشهر، **فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)**، ۱۲(۱)، ۲۱۷-۲۰۱.
- حاجی‌زاده میمندی، مسعود؛ علی‌نژاد، منوچهر و رشیدی‌نژاد، کمال. (۱۴۰۰). بررسی نگرش شهروندان میبیدی نسبت به آلودگی هوا و عوامل اجتماعی مؤثر بر آن. **مطالعات جامعه‌شناختی شهری**، ۱۱(۴۰)، ۳۲-۱.
- خبرگزاری تسنیم (۱۴۰۱). **گزارشی از افزایش مهاجرت از روستاها به شهرهای استان فارس / اتباع در روستاها سکنی گزیده‌اند**. <https://www.aa.com.tr/fa>
- خبرگزاری مهر (۱۴۰۲). شناسایی ۴۵۸۴ انشعاب غیرقانونی آب در شیراز. <https://www.mehrnews.com/news/5844223>
- خسروی پور، بهمن؛ مسعودی زاده، فاطمه و سواری ممبئی، آمنه. (۱۴۰۱). نقش سرمایه اجتماعی در توانمندسازی کارکنان سازمان محیط زیست (مورد مطالعه: شهرستان اهواز). **مجله توانمندسازی سرمایه انسانی**، ۵(۴)، ۳۱۹-۳۲۸.
- درویشی، پروین. (۱۴۰۰). شناسایی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر ارزیابی عملکرد کارکنان و سرمایه اجتماعی با نقش میانجی پوشش محیطی در شرکت توزیع نیروی برق استان خوزستان. **نشریه علمی رویکردهای پژوهشی نوین مدیریت و حسابداری**، ۵(۱۷)، ۱۸۳-۲۰۶.
- دستوری، اعظم؛ شایگان، فریبا و محسنی تبریزی، علی‌رضا. (۱۴۰۲). توسعه سیاسی و کنش هویتی در مشارکت سیاسی و انتخاباتی زنان ایران. **فصلنامه علمی پژوهشی علوم سیاسی**، ۲۶(۱)، ۲۱۷-۱۸۶.

- رحمانی، مجید؛ حسین زاده دلیر، کریم و پاکدل فرد، محمدرضا. (۱۴۰۲). تحلیلی بر نقش سرمایه اجتماعی در ظرفیت‌سازی برند شیراز. *مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی*، ۱۸(۳)، ۲۸۷-۲۹۹.
- رضائی ناندلی، محبوبه و نیک‌خواه، وحید. (۱۳۹۸). *مبانی حق بر محیط زیست سالم*. تهران: مهر کلام.
- زنگنه، علیرضا؛ نادری مهدی، کریم؛ پویا، مهرداد و اصفهانی، سید محمدجعفر. (۱۴۰۲). تحلیلی بر سرمایه اجتماعی و پایداری محیط زیستی: تعاونی باغداران شهرستان ملایر. *پژوهش‌های روستایی*، ۱۴(۱)، ۷۱-۸۹.
- صالحی، صادق؛ یروزیان، علی‌اصغر و عباسی‌کلان، هادی. (۱۳۹۹). بررسی تاثیر سرمایه اجتماعی بر رفتارهای محیط زیستی مطالعه موردی: گردشگران دریاچه شورابیل اردبیل. *برنامه‌ریزی توسعه گردشگری*، ۹(۳۴): ۱۶۰-۱۳۴.
- عباس‌زاده، محمد؛ میرزائی، حسین و علیاری، لورا. (۱۳۹۴). تأثیر سرمایه ی فرهنگی و اجتماعی بر مشارکت شهروندان در تفکیک و جمع‌آوری زباله های خانگی (نمونه مورد مطالعه شهروندان شهر ارومیه). *مطالعات جامعه‌شناختی شهری*، ۵(۱۴)، ۷۲-۱۰۲.
- عطایی اسد، محبوبه و موحدی، رضا. (۱۴۰۱). بررسی رفتار محیط زیستی دانش‌آموزان دختر (مطالعه موردی دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه شهر همدان). *انسان و محیط زیست*، ۲۰(۴)، ۱۰۲-۸۷.
- عیسی، جهانگیر. (۱۳۹۰). محیط زیست و بحران آن؛ رویکردی قرآنی. *معرفت فرهنگی اجتماعی*، ۷، ۸۴-۶۳.
- فرهمند، مهناز؛ شکوهی‌فر، کاوه و سیارخلج، حامد. (۱۳۹۲). بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر رفتارهای زیست‌محیطی (مورد مطالعه: شهروندان شهر یزد). *مطالعات جامعه‌شناختی شهری*، ۱۰، ۱۴۸-۱۲۳.
- کلمن، جیمز. (۱۳۹۰). *بنیادهای نظریه اجتماعی*. (ترجمه: منوچهر صبوری). تهران: نشر نی.
- قلی زاده شاوون، سیده فاطمه؛ نوروزی، فیض الله و دهقان، حسین. (۱۴۰۰). تمایل به مشارکت در حفاظت از محیط زیست و عوامل مؤثر بر آن (مورد مطالعه: شهروندان تهرانی متولد دهه ۸۰ و دهه ۵۰). *مطالعات جامعه‌شناختی شهری*، ۱۱(۴۰)، ۱۷۶-۲۰۶.

- کریمی، کامبیز؛ ادیسی، افسانه و رضاییان، سحر. (۱۴۰۲). تبیین جامعه‌شناختی رابطه سرمایه اجتماعی با رفتارهای زیست‌محیطی مسئولانه. *فصلنامه علمی اقتصاد و مدیریت شهری*، ۱۱(۴۲)، ۶۲-۷۲.
- مثنوی، محمدرضا و غلام پور، نفیسه. (۱۳۹۱). بررسی رابطه تخریب محیط زیست با پیشرفت‌های صنعتی و کاهش اعتقاد انسان عصر صنعت به طبیعت به‌عنوان منشأ زندگی. دومین کنفرانس برنامه‌ریزی و مدیریت محیط زیست، تهران، <https://civilica.com/doc/147529>.
- محمد زاده، شهرام. (۱۴۰۱). ارزیابی سرمایه اجتماعی در بین کشاورزان شهرستان ارومیه و تأثیر آن بر تمایلات رفتاری طرفدار محیط زیست آن‌ها. *مجله محیط زیست و توسعه فرابخشی*، ۷(۷۷)، ۳۲-۴۸.
- مرادی، سمیرا. (۱۳۹۵). ارزیابی دانش، نگرش و رفتار مسئولانه دانشجویان نسبت به محیط زیست (مطالعه موردی: دانشجویان دانشگاه پیام‌نور). *انسان و محیط زیست*، ۱۵(۴)، ۸۷-۹۸.
- مهنی‌رفتار، رضوان و نعیمی، امیر. (۱۴۰۱). تحلیل رابطه بین ویژگی‌های جمعیت‌شناختی و رفتار زیست‌محیطی زنان روستایی حوضه آبخیز هلیل‌رود. *فصلنامه علمی آموزش محیط زیست و توسعه پایدار*، ۱۰(۳)، ۱۷۲-۱۵۷.
- میرزاخانی، کریم؛ نوابخش، مهرداد و ادهمی، عبدالرضا. (۱۴۰۱). تبیین تأثیر بانکداری اجتماعی بر توسعه پایدار روستایی/عشایری با میانجی‌گری سرمایه اجتماعی. *برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی*، پذیرفته شده، انتشار آنلاین از تاریخ ۱۶ اسفند ۱۴۰۱.
- میرفردی، اصغر؛ حیدری، آرمان و دمساز، طیبه. (۱۳۹۶). بررسی تأثیر مسئولیت‌پذیری بر رفتارهای محیط زیستی با میانجی‌گری رسانه‌ها (نمونه موردی: شهر اهواز). *آموزش محیط زیست و توسعه پایدار*، ۶(۱)، ۵۵-۶۸.
- میرفردی، اصغر و ولی‌نژاد، عبدالله. (۱۳۹۷). تحلیل جامعه‌شناختی- راهبردی ارتباط بین هویت ملی و سرمایه اجتماعی دانشجویان دانشگاه یاسوج، *مدیریت سرمایه اجتماعی*، ۱(۱)، ۹۰-۶۷.
- میرفردی، اصغر و سلامتیان، درنا. (۱۴۰۱). رفتار محیط زیستی دانشجویان دانشگاه شیراز و ارتباط آن با نگرانی محیط زیستی و منابع اطلاعاتی آگاهی محیط زیستی، *مجله آموزش محیط زیست و توسعه پایدار*، ۱۰(۲)، ۱۳۵-۱۵۱.

- میرفردی، اصغر (۱۳۹۵) « بررسی رابطه پایگاه اقتصادی- اجتماعی و احساس مسئولیت اجتماعی با رفتار زیست‌محیطی (مورد مطالعه ساکنان نورآباد ممسنی)»، فصلنامه آموزش محیط زیست و توسعه پایدار، ۵(۱)، ۱۰۱-۱۱۴.

- هزارجریبی، جعفر. (۱۴۰۱). سرمایه اجتماعی: فراز و فرود آن در پژوهش‌های دانشگاهی. جامعه‌شناسی سیاسی ایران، ۲۱(۵)، ۱۲۱-۱۴۱.

- Ajzen I. (1991). The theory of planned behavior. **Organizational Behavior and Human Decision Processes**, 50(2), 179- 211.
- Barr, S. (2003), "Strategies for Sustainability: Citizens and Responsible Environmental Behaviour". *Area*, 35(3), 227-240.
- Dou, K., Yang, J., Wang, L. X., & Li, J. B. (2022). Theory of planned behavior explains males' and females' intention to receive COVID-19 vaccines differently. **Human Vaccines & Immunotherapeutics**, 18(5), 208-214.
- Dunlap, R. E. (2008). *The New Environmental Paradigm Scale: From Environmental Sociology*. Westport, CT: Greenwood Press.
- Dunlap, R. E. & Catton, W.R. Jr. (1993). Towards an ecological sociology: the development, current status and probable future of environmental sociology. **The Annual of the International Institute of Sociology**, 3, 268-284.
- Fishbein, M. and Ajzen, I. (1975). *Belief, attitude, intention and behavior, An introduction to theory and research*. Addison-wesley. publishing company: USA.
- Fishbein, M. and Middlestadt, S. (1997). A Striking Lack of Evidence for Non BeliefBased Attitude Formation and Change: A Response to Five Commentaries. **Journal of Consumer Psychology**, 6(2), 107-115.
- Hauslbauer, A. L., Schade, J., Drexler, C. E., & Petzoldt, T. (2022). Extending the theory of planned behavior to predict and nudge toward the subscription to a public transport ticket. **European Transport Research Review**, 14(1), 1-1
- Hua, Y., Dong, F., & Goodman, J. (2021). How to leverage the role of social capital in pro-environmental behavior, A case study of residents' express waste recycling behavior in China. **Journal of Cleaner Production**, 280, 124-138.
- Ifegbesan, A. P., & Rampedi, I. T. (2018). Understanding the role of socio-demographic and geographical location on pro-environmental behavior in Nigeria. **Applied Environmental Education & Communication**, 17(4), 335-351.

- Wang, Y., & Zhang, C. (2022). Waste sorting in context, Untangling the impacts of social capital and environmental norms. **Journal of Cleaner Production**, 330, 1297-1313.
- Zhang, W., & Gao, X. (2008). Spatial differentiations of traffic satisfaction and its policy implications in Beijing. **Habitat International**, 32(4), 451-437.

COPYRIGHTS

© 2023 by the authors. Licensee Advances in Sociological Urban Studies Journal. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

